

द्वादशः पाठः

विद्याधम्म

न चौरहार्यं न च राजहार्यं
न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि ।
व्यये कृते वर्धत एव नित्यं
विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ॥ 1 ॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्
विद्या भोगकरी यशः सुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्या-विहीनः पशुः ॥ 2 ॥

केयूराः न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालङ्कृता मूर्धजाः ।
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्तेऽखिलभूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ 3 ॥

विद्या नाम नरस्य कीर्तिरतुला भाग्यक्षये चाश्रयः
धेनुः कामदुग्धा रतिश्च विरहे नेत्रं तृतीयं च सा ।
सत्कारायतनं कुलस्य महिमा रत्नैर्विना भूषणम्
तस्मादन्यमुपेक्ष्य सर्वविषयं विद्याधिकारं कुरु ॥ 4 ॥

शब्दार्थः

चौरहार्यम्	- चोरों के द्वारा चुराने योग्य	to be stolen by a thief
राजहार्यम्	- राजा के द्वारा छीनने योग्य	to be attacked by a king
भ्रातृभाज्यम्	- भाइयों के द्वारा बाँटने योग्य	to be divided among brothers
भारकारि	- भार बढ़ाने वाली	burden
प्रच्छन्नगुप्तम्	- अत्यन्त गुप्त	hidden
भोगकरी	- भोग का साधन उपलब्ध कराने वाली	giving objects of pleasure
परा	- सबसे बड़ी	the greatest
राजसु	- राजाओं में	among kings
केयूराः	- बाजूबन्द	bracelets
चन्द्रोज्ज्वला (चन्द्र+उज्ज्वला)	- चन्द्रमा के समान चमकदार	as bright as the moon
विलेपनम्	- शरीर पर लेप करने योग्य सुगन्धित-द्रव्य (चन्दन, केसर आदि)	anointing
नालङ्कृता (न+अलङ्कृता)	- नहीं सजाया हुआ	undecorated
मूर्धजाः	- वेणी, चोटी	plait (hair)
वाण्येका (वाणी+एका)	- एकमात्र वाणी	speech alone
समलङ्करोति	- अच्छी तरह सुशोभित करती है	decorates
संस्कृता	- संस्कारयुक्त (परिष्कृत)	well cultured
धार्यते	- धारण की जाती है	is borne
क्षीयन्तेऽखिलभूषणानि (क्षीयन्ते+अखिलभूषणानि)	- सम्पूर्ण आभूषण नष्ट हो जाते हैं	all ornaments perish

भाग्यक्षये

- अच्छे दिन बीत जाने पर

when good days end

आश्रयः

- सहारा

helper

कामदुघा

- इच्छानुसर फल देने वाली

yielding all desired objects

सत्कारायतनम्

- सम्मान का केन्द्र या समूह

storehouse of respects

रत्नैर्विना

- रत्नों से रहित

without jewells

विद्याधिकारम्

- विद्या पर अधिकार

mastery over learning

तस्मादन्यमुपेक्ष्य

- अतः दूसरे सबको छोड़कर

therefore giving up

(तस्मात्+अन्यम्+उपेक्ष्य)

others

1. उपयुक्तकथनानां समक्षम् 'आम्', अनुपयुक्तकथनानां समक्षं 'न' इति लिखत-

(क) विद्या राजसु पूज्यते।

(ख) वाग्भूषणं भूषणं न।

(ग) विद्याधनं सर्वधनेषु प्रधानम्।

(घ) विदेशगमने विद्या बन्धुजनः न भवति।

(ङ) सर्वं विहाय विद्याधिकारं कुरु।

2. अधोलिखितानां पदानां लिङ्गं, विभक्तिं वचनञ्च लिखत-

पदानि

लिङ्गम्

विभक्तिः

वचनम्

नरस्य

.....

.....

.....

गुरुणाम्	.....	.....	.....
केयूराः	.....	.....	.....
कीर्तिम्	.....	.....	.....
भूषणानि	.....	.....	.....

3. श्लोकांशान् योजयत-

क

विद्या राजसु पूज्यते न हि धनम्
केयूराः न विभूषयन्ति पुरुषम्
न चौरहार्यं न च राजहार्यम्
सत्कारायतनं कुलस्य महिमा
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषम्

ख

हारा न चन्द्रोज्ज्वलाः।
न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि।
या संस्कृता धार्यते।
विद्या-विहीनः पशुः।
रत्नैर्विना भूषणम्।

4. एकपदेन प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

- (क) कः पशुः?
- (ख) का भोगकरी?
- (ग) के पुरुषं न विभूषयन्ति?
- (घ) का एका पुरुषं समलङ्करोति?
- (ङ) कानि क्षीयन्ते?

5. रेखाङ्कितपदानि अधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

- (क) विद्याविहीनः नरः पशुः अस्ति।
- (ख) विद्या राजसु पूज्यते।

रुचिरा - द्वितीयो भागः

(ग) चन्द्रोज्ज्वलाः हाराः पुरुषं न अलङ्कुर्वन्ति।

(घ) पिता हिते नियुङ्क्ते।

(ङ) विद्याधनं सर्वप्रधानं धनमस्ति।

(च) विद्या दिक्षु कीर्तिं तनोति।

6. पूर्णवाक्येन प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

(क) गुरुणां गुरुः का अस्ति?

(ख) कीदृशी वाणी पुरुषं समलङ्करोति?

(ग) व्यये कृते किं वर्धते?

(घ) भाग्यक्षये आश्रयः कः?

7. मञ्जूषातः पुँल्लिङ्ग-स्त्रीलिङ्ग-नपुंसकलिङ्गपदानि चित्वा लिखत-

विद्या धनम् संस्कृता सततम् कुसुमम् मूर्धजाः पशुः गुरुः रतिः

	पुँल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्
यथा-	हाराः	अलङ्कृता	भूषणम्
	.....	.....	.....
	.....	.....	.....
	.....	.....	.....